

Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyelerinde Kahramanların Ruh Hallerinin Tabiat Algısına Etkisi

Emel Hisarcıklılar*

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat, Türkiye

Öz

Bu çalışmada, Servet-i Fünun Dönemi Türk Edebiyatı'nın yazarlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil'in "Sepette Bulunmuş" adı altında toplanan hikâyeleri incelenmiştir. Yapılan incelemede eser kahramanlarının ruh hallerinin, tabiat unsurlarını algılayış ve ifade ediş şekillerine tesiri ortaya konmuştur. Romanlarıyla olduğu kadar hikâyeleriyle de dönemin önde gelen yazarlarından biri olan Uşaklıgil, kahramanlarının yaşadıklarından kaynaklanan psikolojik hallerini, hayat ve olaylar karşısındaki tavırlarını eserlerde tabiatın ve tabiat unsurlarının anlatılış şekline de yansıtmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, Hikâye, Ruh Hali, Tabiat.

The Effect of the Moods of the Heroes on the Perception of Nature in the Stories of Halit Ziya Uşaklıgil

Abstract

In this study, the stories that are gathered under the name of "Sepette Bulunmuş" of Halit Ziya Uşaklıgil who is one of the writers of the Period of Servet-i Fünun in Turkish Literature have been analyzed. In the analysis, the work has revealed the effects of the moods of heroes on the forms of the perception and expression of natural elements. Uşaklıgil who is one of the prominent writers of the period both with his novels and his stories has reflected the physiological situations arising from the heroes experiences, their attitudes towards life and events to the narration form of the nature and natural elements in his work.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, Story, Mood, Nature.

Giriş

Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyeciliği

Servet-i Fünun döneminde şiir ve romanda olduğu gibi, hikâye türünde de dönemin diğer eserlerine benzer bir muhteva yapısı bulunmaktadır. "Servet-i Fünun romanının bir tür yazım atölyesi olan bu öyküler aşk, kötümserlik, yalnızlık ve ölüm ana izlekleri

üzerine kuruludur." (Korkmaz, 2004, s. 161) Dönemin önde gelen yazarlarından olan Halit Ziya Uşaklıgil'in de romanlarında olduğu gibi hikâyelerini de şekillendiren bu konular, söz konusu metinlere Servet-i Fünun edebiyatının karakteristik özelliklerini kazandırmıştır.

Makale Bilgileri:
Gönderim / Recieved:
17.11.2015
Kabul / Accepted:
30.12.2015

* Sorumlu Yazar:
Gaziosmanpaşa
Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Tokat, Türkiye
emel.hisarciklilar@gop.edu.tr

Halit Ziya Uşaklıgil'in roman, hikâye ve mensur şiirleri dönemin zevk ve estetik anlayışını yansıtan eserlerdir. Edebî eser ve ahenk, kahramanların Servet-i Fünun neslinin karamsar ve içe kapanık psikolojisini yansıtan ruh halleri, Batılı olmak ile Doğulu kalmak arasında gidip gelen bir toplumun devam etme sancıları bu eserlere derinlemesine işlemiştir. Halit Ziya'nın bu eserleri kadar çok duyulmasa bile, en az onlar kadar dönemin sanat anlayışını ve ruh halini yansıtan hikâyeleri de bu hususiyetler göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gereken metinler olarak kabul edilebilir.

Uşaklıgil'in hikâyeleri iki başlık altında ele alınabilir. İlki, hacim olarak hemen hemen romana yakın olan büyük hikâyeleri; ikincisi, nispeten daha az hacimli olan küçük hikâyeleri şeklinde tasnif edilebilir. Yazarın hikâye kitaplarının isimleri yayın sırasına göre Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası, Bir Muhtıranın Son Yaprakları, Nâkil, Küçük Fıkralar, Bu muydu?, Heyhat, Bir Yazın Tarihi, Solgun Demet, Bir Şi'r-i Hayal, Sepette Bulunmuş, Bir Hikâye-i Sevda, Hepsinden Acı, Aşka Dair, Onu Beklerken, İhtiyar Dost, Kadın Pençesi, İzmir Hikâyeleri adını taşımaktadır.

Bu çalışmada bir bölümü ele alınacak olan küçük hikâyelerinin diğer eserlerinden en önemli farkı, her birinin küçük birer hayat tablosunu yansıtmasıdır. Bu metinlerde yazar bize ferdi ya da sosyal hayattan alınmış bir olayı veya bu hayata ait bir kesiti sunmak ister (Huyugüzel, 2006, s. 362). Ancak sunmak istediği bu hayat manzaraları, kendi hassas ve kırılğan mizacının dünyayı anlamlandırışıyla bir araya geldiğinde, dönemin hem hayalci hem de hayal kırıklıklarıyla dolu eserlerinden bazıları okurun karşısına çıkmış olur.

Halit Ziya Uşaklıgil, çoğunluğu küçük hikâyelerden oluşan bu metinleri yazarken Sâmipaşazâde Sezâi'nin Küçük Şeyler adı altında topladığı hikâyelerinden etkilendiğini söylemektedir: “*Küçük Şeyler*’ beni çıldırttı. Sanat heyecanlarımın içinde bu kitaptan duyduğum zevke ve neşata yetişebilecek bir tahassüs bilmiyorum. Bu bana yeni bir ufuk, memleketin nesir ve sanat semasında vaatlerle dolu parlak bir meşrik göstermiş oldu.” (Uşaklıgil, 2008, s. 479) Halit Ziya, “Küçük

Şeyler”i okuduktan sonra kendisinde meydana gelen heves ve heyecanı, sahip olduğu dünya görüşü, hayata ve insana bakış açısı ve Servet-i Fünun’a özgü sanat anlayışıyla birleştirerek çok sayıda hikâye kaleme almıştır.

Onun roman ve hikâyelerinin, dönemin söz konusu sanat anlayışı çerçevesinde benzer bir muhteva yapısına ve şahıs kadrosuna sahip oldukları görülmektedir. “*Neslin psikolojik karakteri yani hissîlik, iradesizlik, hayat ve olaylar karşısında pasiflik romanlarına da yansdığından, kahramanları daha çok romantik davranışlarıyla dikkat çeker.*” (Okay, 2005, s. 141) Kahramanlar, yazarın hikâyelerinde de romanlarındakine benzer bir dünya görüşüne ve hayatın gerçeklerine karşı benzer bir tavra sahiptirler.

Huyugüzel, yazarın bu hikâyelerini konu bakımından sınıflandırır. Buna göre söz konusu eserler aile hikâyeleri, aşk hikâyeleri, fakir ve mahrum insanların hikâyeleri, hayvan sevgisini anlatan hikâyeler ve töre hikâyeleri şeklinde bir tasnifata tabi tutulabilirler (2010, s. 98). Ancak tüm bu hikâyelerin ortak noktası, bireylerin yaşadıkları hayal kırıklıkları ve oldukça derin duygu atmosferlerini yansıtmalarıdır. Konu ne olursa olsun, kahramanların her zaman çevrelerindeki olaylara ve kişilere bakışlarında diğer insanlardan daha hassas, daha hayalperest bir ruh dünyasına sahip oldukları görülmektedir.

Yazarın hikâyeleri incelendiğinde bu eserlerin onun romanları ve diğer Servet-i Fünun sanatkarlarının sanat anlayışlarıyla örtüşen bir dünya algısına sahip oldukları görülmektedir. “*Uşaklıgil, en çok, mutsuzluk sorunu üzerinde durmuştur. O, yaşamın çekilmez bir yük olduğuna inandığı için, öyküleri bir ‘mutsuzluk tablosu’ görünümündedir.*” (Dizdaroğlu, 1975, s. 63) Söz konusu mutsuzluk hali, bu hikâyelerdeki kahramanların da büyük çoğunluğuna sirayet etmiştir. Hikâyelerdeki kahramanların okurun zihninde bu şekilde bir görüntü çizmesinde şüphesiz, dönemin yaygın bir sanat anlayışı olan hayal-hakikat çatışması, bu çatışma sonucunda da bireyin hayallerinin gerçekleşmemesi, yaşanan hayal kırıklıkları, derin bir ümitsizlik ve çaresizliğe gömülmeleri etkili olmaktadır. Ancak yazarın sadece durumu

betimlemekle kalmadığı, gündelik hayat içerisinde her zaman yüz yüze gelinmesi muhtemel olan bu kahramanlara karşı, okurda merhamet duygusunu da uyandırmak istediği görülmektedir.

Bu çalışmada ele alınan hikâyelere muhteva yönünden dikkat edildiğinde, hikâyelerin de dönemin romanlarına benzer hususiyetlere sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca ferdin hayalleri, hayat karşısındaki mağlubiyeti, ruh dünyasında yaşadığı bunalımlar ve derin bir içe kapanış gibi, devrin psikolojik atmosferini yansıtan duygu dünyası gözlemlenmektedir. Ancak tüm bu özelliklerin yanı sıra, kahraman nasıl bir ruh haline sahip olursa olsun, eserin mekânıyla kahramanların söz konusu durumları arasında bir paralellik de göze çarpmaktadır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyelerinde Kahramanların Ruh Hâli ve Tabiat Arasındaki İlişki

Bir edebî eserde, özellikle de hikâye ve roman türünde, olayın içinde geçtiği mekân büyük öneme sahiptir. Çünkü romancı, mekân unsurundan, olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, eserdeki kahramanları çizmek, toplumu yansıtmak ve anlatılanlara uygun bir atmosfer yaratmak için istifade eder (Tekin, 2011, s. 129). Yazar, söz konusu mekânı bir ev, oda gibi kapalı bir ortam şeklinde tasarlayabileceği gibi, bir mahalle, sokak, bahçe, deniz kenarı gibi açık bir ortam şeklinde de yansıtabilir. Bunlardan ilki, duygu ve düşüncelerin, yani bireyin iç dünyasının yansıtılmasına daha elverişli bir alana sahiptir. Ancak Servet-i Fünun yazarı söz konusu olduğunda, onların eserlerinde dış mekânın da bir o kadar ferdin ruh halini yansıtan bir aktör haline geldiği görülmektedir. Dönem sanatkârının tabiatı, duygu ve düşünceleri doğrultusunda anlamlandırma şekilleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu hadise de kaçınılmaz bir durum halini almaktadır.

Tabiatı, neredeyse kahramanlarından sonra eserlerinin en önemli unsuru haline getirmiş olan Servet-i Fünun sanatkârları, bu unsurdan her yönüyle istifade etmişlerdir. “Kimi zaman bireyi farklı bir anlatımla ortaya koymak, kimi zaman hikâyeye yeni ve estetik bir boyut katmak dış

mekânı/tabiatı esere geniş biçimde dâhil eden sebeplerden olmuştur.” (Demir, 2011, s. 51) Eserler bu şekilde tabiatın yazar tarafından adeta yeniden anlamlandırıldığı ve resmedildiği bir sanat atölyesi konumuna gelmiştir.

Kahramanın ruh haliyle mekân tasvirlerinin ya da dış mekânın yazar tarafından bu şekilde anlamlandırılmasının eser bakımından işlevsel bir yönü bulunmaktadır. “*Mekân insani bir arzusun dışı vurulması olabilir. Mekân bir tabiat ortamıysa ortamın tasviri o arzusun bir yansıması olabilir.*” (Wellek ve Warren, 2013, s. 259) Kahramanın anlatılmak ya da yansıtılmak istenen arzuları, hayalleri ve duygularının bu vesileyle dışı vurumu sağlanabilir.

Gaston Bachelard, eserdeki mekânın işlevine yönelik düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “*Bu âlemde gerçekten yaşamak için, bu âlemin imgelerinin gerçekliğinde, tüm tutkulara aşkın saltık yüceltme içinde yaşayabilmek için, dünya cennetini yitirmek gerekir.*” (2008, s. 73) Sanatçı bu şekilde eserlerinde, adeta yitirdiği cennetin izini, yarattığı kahramanlar ve onların içinde yaşadığı mekân aracılığıyla sürmektedir. Yitirdiği cennetin izini sürerken de hayal gücünü her haliyle kullanmaktan çekinmemektedir.

Yani yazar tarafından yaratılan bu mekânlar her zaman gerçekte de aynen olduğu haliyle esere yansıtılabilebilir ki, yazarın da böyle bir sorumluluğunun olduğu düşünülmemelidir. “*Çünkü anlatı, olayları ve kişilerle bir dünya kurarken bu dünyayla ilgili her şeyi söyleyemez. Belli şeylere değinir ve kalanı için okurdan bir dizi boş alanı doldurarak işbirliği yapmasını ister.*” (Eco, 2012, s. 13-14) Bu durum, hem eserin yaratım sürecinde okurun da payının olmasını sağlar, hem de eserde anlatılanlara mekân olan iç ya da dış çevreyi sadece yazarın muhayyilesiyle sınırlı bir durumda tutmaz. Okur da hayal gücü vasıtasıyla kendisini bir şekilde eserin bünyesine dâhil eder.

Türk edebiyatında çoğu yazar, eserini, okuru eserin içine katmak amacıyla bu türlü bir yazım sürecinden geçirir. Bu çalışmanın da konusu olan Halit Ziya Uşaklıgil, benzer şekilde mekân ve kahramanın ruh halini, adeta iç içe geçmiş ve

birbirini tamamlayacak şekilde eserine yansıtan yazarlardandır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâyelerinde dönemin diğer edebî türlerinde olduğu gibi bir tabiat anlayışı göze çarpmaktadır. Genellikle hayallerle dünyanın gerçekleri arasında sıkışmış olan kahramanların içine düştükleri ümitsizlik girdabı, yavaş yavaş onları içine çekmekte ve onların hayata karşı kötümser bir tavır takınmalarına zemin hazırlamaktadır. Sonunda, onların tabiatı algılayış şekilleri de aynı oranda değişmektedir.

Bu durum, yazarın, kahramanının duygularını mekânın da katkısıyla okuyucuya daha yoğun hissettirme endişesinden kaynaklanmaktadır. Onun hikâyelerinde mekânın önemi, öykü kişilerinde uyandırdığı duygulara bağlıdır. Böylece okuyucu da kahramanların bilincine dikkat ederek çevrenin onu nasıl etkilediğini görür. Duygu ve düşüncelerinin nasıl geliştiğine tanık olur (Deveci, 2014, s. 62-63). Yazarın, kahramanın ruh haliyle mekân arasında bu şekilde bir paralellik kurması, söz konusu kahramanın, dolayısıyla da sanatçının duygu ve düşüncelerinin daha kolay, hatta doğru bir şekilde anlamlandırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Hayaller ve Tabiat

Hayal, Servet-i Fünun döneminde edebî eserlerin konusunu şekillendiren temaların başında gelmektedir. Kahramanların duygu ve düşünceleri, içinde yaşadıkları toplumla ve toplumun dünya görüşüyle uyuşmamakta, bu bireyler de zihinlerinde kurdukları dünyayı ya da arzuladıkları hayatı içselleştirmektedirler.

“Ele Geçmiş” adlı hikâyenin kahramanlarından Behçet'in, odasının balkonundan seyrettiği akşam manzarasını ifade etme şekli, bu dönem sanatçısının tabiatı ve tabiat olaylarını algılama biçimini yansıtmaktadır: “*Bu akşam odanın önündeki balkona oturmuş, ta ufukta bir kırmızı umman (deniz) içinden fişkırmış bir bürkân (volkan) şeklinde kızıl alevler saçarak batan güneşin karşısında sahranın (kırın) son nefeslerini kokluyordum.*” (Uşaklıgil, 2010, s. 18) Hikâyenin bu cümlelerinde bir akşam manzarası tasvir edilmektedir. Akşam ve gece, bu dönemin

eserlerinde kahramanların duygularını ve hayallerini dile getirmek, yalnızlıklarını daha derinden hissetmek ve toplumu meydana getiren diğer bireylerden kaçmak için seçtikleri zaman dilimleridir. Bu cümlelerde akşamın ilk saatlerinde ve güneşin yukarıdaki son saatlerinde gökyüzünde meydana gelen kızılık, yeryüzündeki bir volkandan yukarı doğru yükselen kızıl alevlere benzetilmiştir. Söz konusu durum, kahramanın yere ya da toprağa yönelen veya ait olan tabiat unsurlarını, insanların (toplumun) elinin değmediğini ve kirletemediğini düşündüğü göğe taşımak arzusundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca günün son saatleri olan akşam vakti, sanki tabiat bir daha günün aydınlık olduğu zamanki haline dönmeyecekmişçesine, son nefesini vermekteymiş gibi hissedilmektedir.

Yine aynı hikâyenin kahramanı Behçet ve onun dayısının 16 yaşındaki kızı Pakize arasındaki konuşma da, adeta Servet-i Fünun sanatçısının tabiata bakarken gördüklerini değil, görmek istediklerini yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir: “*Bu güneşi öyle ateşten yaratılmış bir mahlûka benzetiyorum ki her gün bir günlük zamanı şarktan garba (doğudan batıya) taşıyor.*” (Uşaklıgil, 2010, s. 19) Hikâyenin kahramanı Pakize'nin bu sözleri, aslında yazarın ve Servet-i Fünun edebiyatında sanatçıların, çevrelerini ya da tabiatı kendi ruh hallerine göre yeniden anlamlandırışlarını yansıtmaktadır. Paragrafın başında “güneş” ateşten bir mahlûka benzetilmektedir. Burada aydınlatma ya da etrafı ışıktandırmadan ziyade, “ateş” gibi yakıcılık özelliği bu tabiat unsurunun hakikatle özdeşleştirilmesini düşündürmektedir. Dönemin yazar ve şairlerinde hâkim bir bakış açısı olarak gerçekler bireye hep acı vermekte, onu ezmektedir. Güneş de bu durum çerçevesinde düşünüldüğünde, söz konusu bireylerin aksine mutlu olan, dilekleri gerçekleşmiş, hayatın tadına varmış insanları yani toplumu sembolize etmekte, bu bireyleri “yakmakta”dır.

Hikâyede yine “güneş” sembolü etrafında bireyin, hayatın gerçekleriyle çatışması durumu devam etmektedir: “*bütün bu mesafeyi o yük altında bir hamlede aştıktan sonra ta orada göğsünden şu bir günlük zamanın enkazı (yıkıntıları) kanlara*

bulanarak taşıyor, serpiliyor, bir yokluğun uçurumunda boğulmak için dağılıyor.” (Uşaklıgil, 2010, s. 19-20) Aslında doğal bir hadise sonucu güneşin batışı esnasında tabiatın kızıla boyanması, bu cümlelerden de sezildiği üzere yaşanmışlıklar - ancak acı tecrübelerle geçirilen hayat serüvenini kastederek- bir enkaza benzetilmekte, tabiatın kızıllığı da bu kanlı enkazın, uçurumda boğulmak için etrafa saçılışı olarak yorumlanmaktadır. Hikâyenin kahramanı Pakize’nin, hakikatte çevresine bakışını bu kadar etkileyecek, böylesine acı bir tecrübe yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. Ancak dönem sanatkarı için, böyle bir tecrübe yaşamamış olmak, tabiatı bu şekilde algılamak ve ifade etmek için engel değildir. Onların hayallerindeki tabiat bu şekilde hakikatin acı tarafını ya da hayallerin uçsuz bucaksızlığını anlatmada kullanılacak olan, bulunmaz bir hazine niteliği taşımaktadır.

Bu cümlelerin devamında, kahramanın hayalleri şu ifadelerle dile getirilmektedir: *“Bu etrafındaki buluta benzeyen güvercin alayları (grupları), işte onlar bütün onun göğsünde taşan kanlara bulanmış kırık dökük zaman parçaları ki bir denizin içine süzülüp iniyor. Her gün böyle o uçuruma düşen ölmüş günlerin yanına gidiyor...”* (Uşaklıgil, 2010, s. 20) Pakize, hayallerini ve yıkılan hayalleriyle dolu olan geçmiş zamanlarını güneşin batışı esnasında gökyüzünde kalmış ufak bulut parçacıklarına, bunları da enkazın kanıyla kana boyanmış güvercinlere benzetmektedir. Bu güvercinlerin, kahramanın hayalleri olduğu düşünüldüğünde, onların kanla boyanmaları ve her gün daha önce yıkılmış olan hayallerin peşinden uçuruma sürüklenmeleri, hayallerin boşa çıkmasını ve dönemin dünya görüşünü yansıtmaktadır. Kahramanların beyaz ve tertemiz tabiat unsurlarıyla tarif edilen hayalleri, zamanla kirlenmekte ya da toplum tarafından kirletilmekte, nihayetinde de tamamen yok olmaktadır. Bu durum hayal kırıklıklarıyla ve hüsrانlarla dolu bir hayat yaşamayı, kahramanlarına bir kader olarak çizen metinlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Servet-i Fünun dönemi eserlerinde yer alan kahramanların büyük çoğunluğunda bu şekilde geçmişe hüsrانla ve gözyaşıyla bakma durumu

göze çarpmaktadır. Söz konusu durum, onları bu gidişatı değiştirme yönünde değil, aksine geleceğe dair ümitlerini kaybedip hayata küsmeye şeklinde bir hale sevk etmektedir. Bu kahramanlarla benzer şekilde, mitolojik kahraman Sisiphos’un sürekli tekrar eden çilesi de Albert Camus tarafından şu şekilde anlatılır: *“Tanrılar Sisifos’u bir kayayı durmamacasına bir dağın tepesine kadar yuvarlayıp çıkarmaya mahkûm etmişlerdi; Sisifos kayayı tepeye kadar getirecek, kaya tepeye gelince kendi ağırlığıyla yeniden aşağı düşecekti hep. Yararsız ve umutsuz çabadan daha korkunç bir ceza olmadığını düşünmüşlerdi, o kadar haksız da sayılmazlardı.”* (2015, s. 137) Buna göre bir insan için en büyük ceza, umutsuzluğa düşerek hayatın kendisi için taşıdığı anlamı yitirmesidir. Servet-i Fünun dönemi eserlerinde yer alan kahramanlar da gerçekleşmeyen hayalleri gerekçesiyle hayata dair ümitlerini kaybetmekte, hatta hayatın kendisinden nefret eden bir psikolojiye bürünmektedirler.

“Tatlı Bir Rüya” adlı hikâyenin kahramanı Adnan, hayallerini tabiat unsurlarıyla alâka kurarak dile getirişi bakımından Mai ve Siyah romanındaki Ahmet Cemil’e benzer: *“Hayatı nasıl farz ediyorum (düşünüyorum) bilir misiniz? Azim bir umman (büyük bir okyanus); bunun üzerinde irili ufaklı, bir şekilde, bir hacminde şeyler var, hepsi dalgaların arasında çalkana çalkana gidiyor.”* (Uşaklıgil, 2010, s. 50) Adnan, hayallerini bu şekilde büyük bir okyanusun üzerinde batmadan giden kayıklara, kendisini ve kendi gibi hayalleri olan insanları da bu kayıkların batmaması için mücadele eden kayıkçılara benzetmektedir. Onun tek arzusu *“hayat ummanında bir tenezzüh gemisi”* (Uşaklıgil, 2010, s. 50) olmaktır. Bu tenezzüh gemisinin, etrafta suya bata çıka, sallanarak ayakta kalmaya çalışan diğer gemi ve kayıklardan farkını ise şöyle dile getirir: *“yalnız bir tenezzüh sefinesi (gemisi), nefsinden başkasını düşünmeyen, ne kıskanan, ne de acıyan, yalnız kendi zevkini arar, yalnız kendi nefsinin düşünür bir tenezzüh gemisi. Tenezzüh! Tenezzüh!.. İşte hayat.”* (Uşaklıgil, 2010, s. 50) Bu sözler, Servet-i Fünun edebiyatının belirgin özelliklerinden olan bireyi temel alan dünya görüşünün yansıması gibidir. Adnan, tanıdığı ya da tanımadığı herhangi bir insan için, bir olayı ya da durumu değiştirmek doğrultusunda planlar kurgulamamaktadır. Onun

tek arzusu, etrafında olan bitenin ve toplumun dışında, kendi dünyasında, kendi zevk ve arzularıyla baş başa olmaktır. Dönemin, kendini toplumdan ve toplumun fertlerinden mümkün olduğunca soyutlayan hayat algısı, Adnan'ın büyük bir ummanın ortasındaki gemiye benzettiği hayalleriyle bu şekilde ifade edilmiştir. Zaten deniz de bu dönem eserlerinde hayalleri ifade ederken kullanılan tabiat unsurlarının başında gelmektedir. Hem şekli, hem de mavi rengiyle hayallere sonsuzluk ve temizlik özelliği katmaktadır.

Uşaklıgil'in incelenen hikâyelerinde tabiata ait unsurlar, eserlerdeki kahramanların hayalini kurdukları hayatı ve çevreyi ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak burada dikkat çeken husus, bu unsurların, kahramanın kendi hayallerini ifade etse bile hep bir hüznün, karamsarlık ve geleceğe karşı ümitsiz bir bakış açısını yansıtmasıdır.

Hayal - Hakikat Çatışması

Servet-i Fünun dönemindeki diğer eserlerde olduğu gibi, Uşaklıgil'in hikâyelerinde de birey-toplum ya da hayal-gerçek arasındaki çatışma, eserlere tabiat boyutuyla da yansımıştır. Bireyin dışında, ondan bağımsız, onun aksine keyifli, dertsiz, tasasız gibi görünen büyük tabiatla; bireyi ve onun iç dünyasını, hayallerini, hayal kırıklıklarını, hüznünü, gözyaşlarını anlatan tabiatın, yani küçük tabiatın çatışması bu eserlerde her zaman karşılaşılabilecek bir durumdur.

Çiçek hastalığına yakalanan ve bu hastalığın tesiriyle gözleri kapanmış olan Zehra'nın hüznünlü hikâyesinin anlatıldığı "Acı Sadaka", bu genç kızın yaşadığı rahatsızlıktan dolayı çevresindeki tabiat unsurlarını içinde bulunduğu durum doğrultusunda anlamlandırdığı bir metindir. Yazar, hastane koğunun penceresinden dışarı bakan Zehra'nın gözünden, genç kızın, hastalığın etkisiyle mevcut psikolojisinden de faydalanarak, çevreyi şu ifadelerle tasvir etmektedir: "*Bugün erkenden koğunun bütün pencerelerini açmışlardı. Temmuz güneşinin sinesinden (göğsünden) boşanan sefa (zevk) verici sıcaklıkla tazelenmiş sabah havası, şu ölümün ve hayatın korkunç mücadele sahnesinde türlü hastalıkların zehriyle dolu ağır havayı bir serin nefesle örtmeye çalışıyordu. Hastahanenin*

ortasında yer yer gülümseyen yeşilliklerin, çiçeklerin sıcak solukları toplanarak, ıstırap (acı) iniltileriyle dolu hasta yataklarına şifa (iyileşme) getiren bir hediye gibi, mebzuliyetle (bollukla) serpiliyordu." (Uşaklıgil, 2010, s. 32) Burada hastanenin dışındaki tabiat unsurları, içerideki hüznü dağıtan, orada kalan hastalara ümit veren, odalardaki kasvetli havayı, acıyı ve ıstırapı bir nebze olsun azaltan etkenler olarak düşünülmektedir. Hikâyenin bu bölümündeki ümitli havaya rağmen, aynı ifadelerde göze çarpan bir diğer husus ise, hastanenin hem içerisindeki, hem de dışarısındaki dünya arasındaki durum farklılığıdır ki, bu durum çaresiz, gerçeklere yenilmiş, zayıf (içerideki) olanla; mutlu, keyifli, sıcak, güzel olan (dışarıdaki) arasındaki çatışmadır. Çünkü içeride, hayatta tek başına olan, zorluklarla ve yoklukla mücadele eden bir genç kız (birey) ve dışarıda, hastanedeki hasta insanların aksine sağlıklı, mutlu insanlar (toplum) bulunmaktadır.

Benzer bir çatışma, yine aynı hikâyede başka bir tabiat unsuru olan çiçeklerle, Zehra'yı gözlerinden ayıran çiçek hastalığı arasında da görülmektedir: "*serin sabah havasının yüzüne kadar getirdiği kokuları hissederken çiçek meftuniyeti tekrar canlanıyordu; yalnız bir şeyden, bu isimden, çiçek isminden yüreğinde derin bir nefret vardı.*" (Uşaklıgil, 2010, s. 33) Genç kız, hastanenin dışında bulunan tabiat unsurları arasından, kendisine hastalığını hatırlattığı için, sadece çiçekleri sevmemektedir. Aslında bir tabiat unsuru ve onunla aynı adı taşıyan bir hastalık arasında kurulan karşıtlık, Servet-i Fünun santimentalizminin dışavurumudur. Her şeyin sararması ve hasta olması gibi, duygular ve onların dünyayı anlamlandırışları da bu sararmanın adeta somutlaşmış biçimidir. Yazar, çiçeklerin kokularından hareketle Zehra'nın geleceğe dair ümit dolu hayaller kurmasını sağlayacakken, bu güzel tabiat manzarasının içinde dahi, onu hüznölendirecek bir durum icat etmeyi başarmıştır.

"Ekmekçinin Beygiri" adlı hikâyeye, kendisiyle aynı adı taşıyan ve aslında metnin anlatıcısının, hayal ve hakikate dair düşüncelerini üzerine yüklediği kahramanın hazin öyküsünü anlatmaktadır. Hayal-hakikat çatışması metinde tabiat unsurlarından da

faydalanılarak şu şekilde dile getirilmektedir: *“Sıcak günlerde, temmuz güneşleri etrafı kavururken, kışın karlar sokakları örttüğü, evlerin kapılarına birer duvar çektiği zamanlar, o, bî-tâb ü fütur (yorgun ve aldırılmaz), yazın cehennemleri altında bunalarak, kışın o güzel sine-i cengâverânesiyle (savaşçılara yakışır göğsüyle) kar yığınlarını yararak, başının üstünde kopan fırtınalardan, sırtını kamçılayan yağmurlardan, nefesini tıkayan toz kasırgalarından, tevekkül-i vazifeperverânesine (görevine inancına) bir küçük tezelzül (aşağılanma) gelmeyerek metin (dayanıklı) ve muhkem, oradan oraya, bu evden şu eve ekmek isteyen aileleri dolaşır, dolaşır, daima dolaşır.”* (Uşaklıgil, 2010, s. 59-60) Her gün evlere ekmek dağıtan yaşlı ve zayıf bir atın, yazar tarafından bu şekilde insani özelliklerle donatılması, onun hayatın gerçeklerine karşı tavrını, insan dışındaki varlıklar vasıtasıyla da anlatarak, bu fikrin daha hazin bir hal almasını sağlamak istemesindendir. Sıcak günler, karın her tarafı kaplaması gibi tabiat hadiseleri eserde hayatın gerçeklerini sembolize etmektedir. Çünkü Servet-i Fünun sanatkârına göre insana acı veren ve onu yoran her şey hakikatin bir parçasıdır. Hikâyenin kahramanı olan yaşlı at için hakikat de, ne kadar yaşlı ve bitkin olursa olsun, her hâl ü kârda çalışarak, sahibinin emirlerine itaat ederek, verilen emirlere ne olursa olsun boyun eğerek hayatını sürdürmektir. Bu yaşlı at, bireyin, hayatın gerçekleri karşısındaki acziyetini, çaresizliğini sembolize ettiği gibi, dünyada gücü elinde bulunduranların, güçsüz olanlar üzerindeki hükmünü de anlatmaktadır. Yazar bu sembollerle söz konusu düşüncesini aktarırken de, kar ve güneş gibi tabiat unsurlarını gerçekleri, ancak bireye acı veren gerçekleri anlatmaya çalışmaktadır.

“Hayat-ı Şikeste” adlı hikâye, kahramanı olan yoksul ve çaresiz genç kızın hayallerini dikkatlere sunmaktadır. Genç kızın, annesini kaybettikten sonra, evin geçimini sağlamak için verdiği çaba esnasında, okulda kurduğu hayallerin hayatın gerçeklerine hiç uymadığını görmesi anlatılmaktadır. Hikâye karanlık, yağmurlu ve soğuk bir kış gecesinde geçmektedir. Genç kızın geç vakitte yanlış arabaya binmesi, arabadaki kibar ve genç adamın ona evine kadar eşlik etmesi anlatılır. Genç kızın hayatındaki dramını

öğrendikten sonra genç adam, birlikte yürüdükleri esnadaki manzarayı şu sözlerle ifade etmektedir: *“Köprü’nün iki tarafında deniz siyah, kesif semanın (yoğun gökyüzünün) altında erimiş bir zift satıhası (simsiyah bir tabaka) şeklinde uzanıyor, üzerinden yağmurlu rüzgâr uçtukça bir fisiltiliyle güya etraftan dökülen hafaya-yı hissiyat-ı leyalî (gecelerin hislerinin sırları) bir mehd-i zulmanî (karanlık bir beşik) içine koyarak pest (sessizce), derunî (içten) bir ninni içinde sallıyordu.”* (Uşaklıgil, 2010, s. 74) Bu sözlerin akabinde, genç adam bir genç kızın hayatında annesizliğin ne derece zor bir durum olduğunu düşünür.

Bu tabiat tasvirinin en belirgin özelliği, karanlığa ait niteliklerin bir arada bulunmasıdır. Denizin aslında geceden ve yağmurlu havadan dolayı siyah bir şekilde görünmesi, yazar tarafından adeta gökyüzünün eriyerek yeryüzüne aktığı ve burada da siyah bir tabaka oluşturduğu şeklinde hissedilmektedir. Servet-i Fünun edebiyatında gökyüzü maviliğiyle, üzerinde beyaz, saf ve tertemiz bulutlarla, toplumun erişemeyeceği kadar yüksekte oluşuyla bireyin hayallerini anlatmaktadır. Ancak bir müddet sonra eserlerdeki kahramanlar hayatın, onlara acı veren gerçekleriyle yüz yüze gelmekte ve hayallerinin bu gerçekler ya da toplum tarafından kirletildiğini düşünmektedirler. Bu aşamadan sonra da, eserlerdeki mavi gökyüzü siyaha dönmekte, gündüzün yerini gece, aydınlığın yerini de zifiri bir karanlık almaktadır. Bu hikâyedeki genç kızın, annesinin ölümünden sonra hayatının yatılı okulun duvarlarının arkasındayken hayal ettiği gibi olmadığının farkına vardığı görülmektedir. O artık tabiatta olduğu gibi hayatta da geceyi yaşamaktadır.

Benzer bir durum Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” adlı romanında da mevcuttur. Eserin kahramanı Ahmet Cemil’in, baştan beri hayalini kurduğu düşünceleri gerçekleşmediği vakit, çevresindeki tabiat unsurlarını algılama biçimi onun sözlerinde şu şekilde ifadesini bulmaktadır: *“Ah! Biçare hırpalanmış, ezilmiş hayat!.. Mai bir gece ile siyah bir gece arasında geçen şu nasipsiz, bahtsız (talihsiz) ömür!.. Bir bârân-ı elmas altında inkişaf ederek (belirerek) şimdi bir bârân-ı dürr-i siyahın altında gömülen o emel çiçekleri!..”* (Uşaklıgil,

2011, s. 398) Ahmet Cemil'in romanının başında "bârân-ı elmas"a benzettiği emelleri, romanın sonunda hüsrarla sonuçlanarak "bârân-ı dürr-i siyah"a dönüşmüş, onun için birer elem kaynağı halini almıştır. Yani geleceğe dair ümitleri sembolize eden yıldızlar, bu ümitlerin her birinin hüsrarla neticelenmesiyle birlikte elmastan siyah incilere dönmüştür.

Önertoy, Halit Ziya'nın romanlarında, günün zamanları içerisinde, kişilerin yaşamlarını etkileyen olayların gece yaşandığını; ayrıca duygu ve düşüncelerini açıklamak için en uygun zaman olarak da gecenin seçildiğini söylemektedir (1995, s. 164). Yazarın "Hayat-ı Şikeste" adlı hikâyesinde de tıpkı romanlarında olduğu gibi bir gece tasviri yapılmakta, ancak bu yapılırken de gece, kahramanın gerçekleşmeyen hayallerini, hayal kırıklıklarını, hakikatin acı veren tarafını ifade etmede kullanılan bir zaman dilimi olma görevini üstlenmektedir.

Denizin, esen rüzgârla bu karanlık içinde dalgalanması ise, bir sır içinde saklanan duyguların karanlık bir beşik içinde, rüzgârın söylediği ninni eşliğinde sallanışı şeklinde ifade edilmektedir. Toplum yaşayışında "mehd" yani "beşik" gibi sevinç, heyecan duygularını çağrıştıran bir nesne bile, Servet-i Fünun sanatkarı tarafından hüznün, endişe ve korku duygularıyla birlikte ifade edilmektedir.

Sonuç

Servet-i Fünun Dönemi yazarlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil'in eserlerini şekillendiren konuların başında bireyin iç dünyası, duyguları, hayalleri, toplumu meydana getiren insanlarla ve bu insanların sahip oldukları dünya görüşüyle çatışmadan kaynaklanan hüznün, karamsarlık, yalnızlık ve içe kapanış halleri gelmektedir. Tabiat ve tabiat unsurları da bu hususların anlatımında birer vasıta olarak kullanılmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda Halit Ziya Uşaklıgil'in "Sepette Bulunmuş" adı altında topladığı hikâyelerinde tabiat tasvirlerinin, hikâye kahramanlarının mevcut psikolojilerini yansıtmak gibi bir işleve sahip oldukları görülmüştür.

Genellikle kahramanların hayalleri, hayal kırıklıkları, yaşadıkları hüsrarlar, ölüm düşüncesi, geleceğe dair karamsar bakış açıları gibi Servet-i Fünun santimentalizmini anlatan halleri, tabiat unsurları vasıtasıyla okuyucuya daha derinden hissettirmeye çalışılmıştır. Bu tabiat unsurlarının başında deniz, gökyüzü, güneş, bulutlar, çiçekler ve kuşlar gelmektedir. Bu unsurlar çoğu zaman karamsar ya da kötümser bir bakış açısı çerçevesinde, eserdeki kahramanın duygu dünyasını yansıtan bir niteliğe bürünmüşlerdir. Ayrıca kış ve yaz mevsimleri ile kar, yağmur ve rüzgâr gibi tabiat olayları da duyguları ifade etmek için kullanılmaktadır. Akşam, gece ve sabah gibi güne ait zaman dilimleri de hayallerin ve hakikatlerin dile getirilmesinde yazarın, anlatımında faydalandığı unsurlardandır. Akşam ve gece gibi karanlığı ve siyah rengi hatırlatan anlar, kahramanın hayal kırıklıkları yaşadığı ve karamsarlık içerisinde olduğu ruh halini yansıtırken, gündüz vakti içerisinde anlatılan duygular ise genellikle kahramanın toplumun duygu ve düşünceleriyle çatıştığı hallerini dile getirmede seçilmektedir. Söz konusu durum eserlerde bir dış mekân olarak kullanılan tabiatın, bu kahramanların iç dünyasına tercüman olan bir "iç mekân" şekline dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Kaynakça

- Bachelard, G. (2008). *Uzamanın Poetikası*. (A. Tümertekin, çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Camus, A. (2015). *Sisifos Söyleni*. (T. Yücel, çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Demir, A. (2011). *Mekânın Hikâyesi Hikâyenin Mekânı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Deveci, M. (2014). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykülerinde Yapı ve İzlek*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1975). Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykücülüğü. *Türk Dili Dergisi – Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, 32 (286), Eylül 2008 (2. baskı), ss. 53-65.
- Eco, U. (2012). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. (K. Atakay, çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2006). Halit Ziya Uşaklıgil. İ. Parlatur (Koord.), *Servet-i Fünûn Edebiyatı* (ss. 311-391). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2010). *Halit Ziya Uşaklıgil*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, R. (2004). Servet-i Fünun Edebiyatı. R. Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000* (ss. 119-164). Ankara: Grafiker Yayınları.

Okay, O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Önertoy, O. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Tekin, M. (2011). *Roman Sanatı 1: Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (2010). *Sepette Bulunmuş - Hepsinden Acı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (2011). *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Wellek, R. ve Warren, A. (2013). *Edebiyat Teorisi*. (Ö.F. Huyugüzel, çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.